

PILIAKALNIŲ METAI

Joskaudų Alkos kalnas – Ginčio šventyklos vieta?

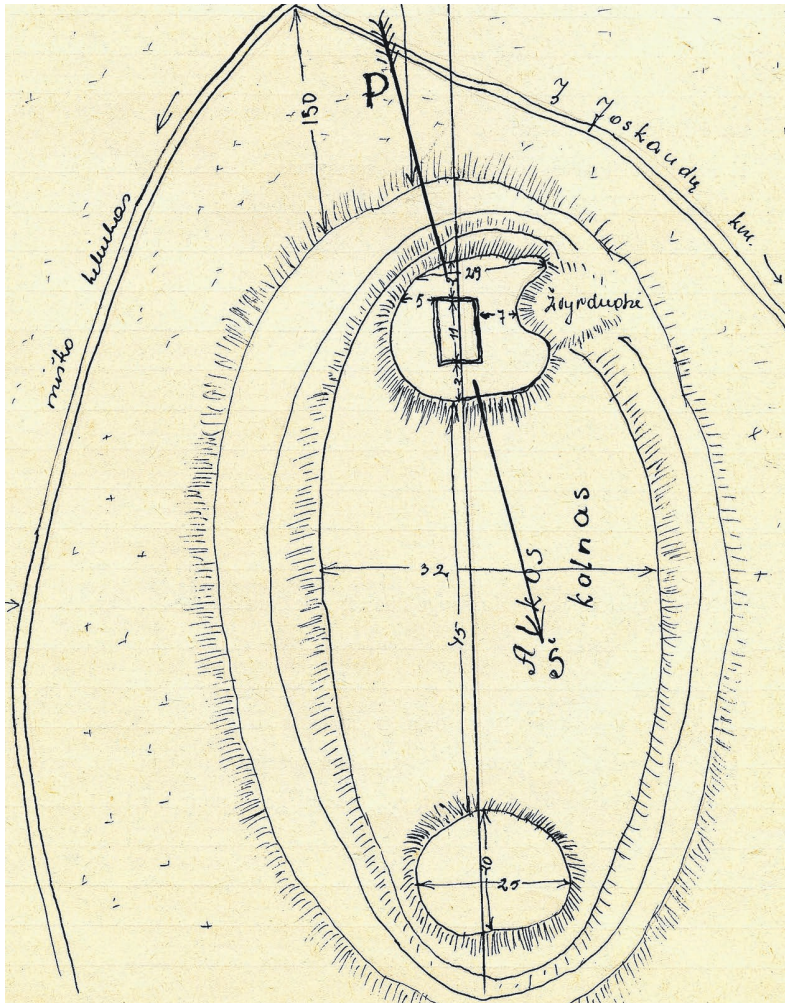
Joskaudų miške už Dimitravo stūkso legendomis apipintas Alkos kalnas. Daugeliui apylinkės gyventojų jis gerai žinomas dėl tragiškų 1941 metų įvykių, menančių Skuodo žydų bendruomenės holokaustą. Seniausių laikų Alkos kalno istorija dar neatskleista, o mus pasiekusios istorinės ir tautosakos žinios leidžia ją rekonstruoti tik fragmentiškai.

Didelį balną primenanti mįslinga kalva stūkso Tenžės upės dešiniojo kranto aukštumoje, dešinėje kelio, vedančio nuo Lazdininkų link Tarvydų. Ji pailga šiaurės-pietų kryptimi, apie 85 metrų ilgio. Šlaitai rytų ir šiaurės pusėse statūs, iki 20 metrų aukščio, rytuose leidžiasi į Tenžės slėnį, šiaurėje – į gilią daubą. Vakarinis ir pietinis šlaitai nuolaidesni ir žemesni, iki 14–15 metrų aukščio, susisiečia su aukštuma. Kalva pailga šiaurės-pietų kryptimi, ties jos viduriu yra 35 metrų ilgio ir 30 metrų pločio įdubusi aikštelė. Kalvos pietiniame ir šiauriniame galuose kyla po kauburių, kurių skersmuo apie 20–25 metrus, o aukštis nuo aikštelės pusės – 3,5–4 metrai.

Pasakojimai mena, kad per karus su kryžiuočiais ant kalno stovėjusi pilis. Vėliau ji buvo apleista, o buvusią pilį priminė Pilies kalno pavadinimas. Iš pirmo žvilgsnio aikštelė primena pilies kiemą, o abu kauburiai – gynybinius pylimus. 1966 metais šiaurinio kauburio viršūnėje Lietuvos istorijos instituto archeologai pastebėjo iki 40 centimetrų storio anglingos žemės sluoksnį. 1985 metais miškininkams išarus išilgai kalvos einančią kvartalinę liniją, šių eilučių autorius to paties kauburio viršūnėje išverstose žemėse rado keletą smulkių lipdytos keramikos šukelių, o ties viduriu – iš akmenų krauto židinio liekanų. Vienų archeologų nuomone, kalva nėra piliakalnis. Kiti mano, kad tai nebaigtas įrengti piliakalnis.

Alkos (Aukos) kalno vardas liudija, kad šioje vietoje buvęs alkas – pagoniška senųjų krašto gyventojų šventykla. Tautosaka mena, kad po karų su kryžiuočiais piliakalnį apleidus, „pagonyš žemaičiai piliakalnio viršūnėje įrengė šventyklą, nuo kurios piliakalnis buvo pavadintas Alkos kalnu“. Esą, kalvos pietinio kauburio viršūnėje buvęs apeiginis aukuro akmuo, kuris, pradėjus kasti žvyrą, įkrito į žvyruobę. Gal būt tai tas pats akmuo, kuris dabar guli Alkos kalno vakarinėje papėdėje, netoli miško kelio į Joskaudus.

Daugelis yra girdėję apie vieną didžiausių po Žemaitijos krikšto XVI–XVII amžiais Palangos apylinkėse veikusių žemaičių šventyklų, kurią savo veikale „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“ mini iš Lenkimų parapijos Kalvių kaimo kilęs istorikas Simonas Daukantas. Aprašydamas keturias svarbiausias žemaičių šventyklas, jis rašo: „Ketvirtoji buvusi Palangos giriose Gincio žinycia, nū jos paskūjo kurėjų Kurėjo vadinama, ant Kurszo rubežių, kurią, slapta didei vėlai jau kristionimis budami, laikę Žemaičiai, Parusėnai ir Žemgaliai arba Kuržemininkai minėdami savo laimingas dienas ir tardami savę angis (taip pat) broliais buvę; bet metūse 1700 iszvertė ją Žuvėdai, tardami

Alkos kalno planas. Parengė Juozas Mickevičius, 1959 m. Kretingos muziejaus mokslinis archyvas.

Alkos kalno aikštelė ir šiaurinis kauburys iš pietų pusės, nuo pietinio kauburio. Juliaus Kanarsko nuotr., 2015 m.

tenai girios viduryje paslėptus lobius rasį“.

Simono Daukanto aprašytą Gincio šventyklą palangiškis archeologas, profesorius Vladas Žulkus lokalizuoja ant Naglio kalno prie Palangos (Kraštotyra, 1981, kn. 12, p. 72). Tačiau iki XX amžiaus vidurio Naglio kalnas stūksojo atviroje vietoje, apsuptas pajūrio smėlynų ir buvo puikiai matomas iš tolo bei visų pusių. Mišką Naglio kalne ir aplinkui 1926 metais pradėjo sodinti Skuodo (nuo 1930 metų – Kretingos) miškų urėdas Marijonas Daujotas, ėmėsis apželdinti pajūrio smėlynus. Todėl ši reliktinė kopa nebuvo tinkama slapta pagonių šventyklai, nes stūksojo visų katalikų akivaizdoje, šalia krikščioniško Senosios Palangos kaimo, kurio gyventojai Naglio kalne įsirengė ankstyvąsias kapines.

Simono Daukanto minimos Palangos girios vardu XVI–XVII am-

alke prie aukuro akmens buvusios aukojamos aukos pagonių dievams.

Centrinę šventyklos komplekso dalį apima Erškėtnas. Jame jau tuo metu pagonyš garbino stebuklinga gydomąja galia garsėjantį šaltinį, ištękantį Tenžės slėnio pakraštyje iš po stambaus riedulio ir tekantį link upės. Priešais šaltinį esančioje terasoje veikė paleoastronominė dangaus šviesulių stebyklą, kurią tebežymi pora šimtamečių ažuolų ir iš žemės kyšantys, tam tikra tvarka išdėstyti rieduliai, naudoti Saulės ir Mėnulio kalendorių derinimui. Prie stebyklos ir šaltinio turėjo vykti pagoniškų švenčių pradžios ir užbaigimo apeigos.

Rytinei komplekso daliai priski-

Spėjamas alko apeiginis akmuo, nuverstas kalvos vakarinėje papėdėje. Juliaus Kanarsko nuotr., 2015 m.

Alkos kalnas iš pietų pusės. Juozo Mickevičiaus nuotr., 1959 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys.

riamas kelio į Lazdininkus (Kadagynus) kairėje pusėje esantis Velnio bliūdas, kurį sudaro ovalo plano aikštelė, ratu apjuosta vėjo supustytų ir žmogaus rankų pakoreguotų kopų, primenančių žiedinį pylimą su tarpais šiaurinėje ir pietinėje dalyje. Kitapus minėto kelio esančią Tenžės slėnio terasą iš pietų ir rytų pusių juosia taisyklingas, „L“ raidės plano pylimas. Manoma, kad šioje vietoje galėjusi būti šventyklos komplekso gyvenvietė, tautosakoje vadinamas pagonių šventasis miestas. Priešingame Tenžės upelio krante išliko I tūkstantmečio II pusėje – II tūkstantmečio pradžioje veikusios kuršių senovės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis.

Į rytus nuo šio komplekso prasideda šventyklos įkūrėjo Gincio vardą primenantis Genčių kaimas, o link Akmenos upės teka Kunigupiu vadinamas upelis.

S. Daukantas teigia, kad Gincio (Genčo) šventyklą 1700 metais sunaikino Šiaurės karo pradžioje į Žemaitiją įsiveržę švedai, tikėjęsi čia rasti lobius. Jam pritaria ir tautosaka, menanti, kad prie Velnio bliūdo buvęs miestas taip pat buvo sunaikintas švedmečiu.

Apie Alkos kalną išliko vėlyvesnius laikus ir žmonių fantaziją bei išmonę menančių padavimų, kuriuos atsimena aplinkinių kaimų gyventojai. Pasak vieno, ant kalno stovėjęs „didelio gražumo dvaras, kuris nugrimzdęs į žemę, o dvaro vietoj likęs įdubimas“. Kiti mena, kad kalne praeiviams, ypač sutemus ir po vidurnakčio, vaidendavosi. Trečiasis pasakoja, kad ūkininkui važiuojant pro kalną prie vežimo atsirado didelis būrys vaikų, kuriems sulipus, arklys nebepajėgė vežimo patraukti. Ūkininkas iš išgąščio susirgo ir po kiek laiko mirė.

Aplinkui kalvą seniau plytėjo bendrosios ganyklos, kuriose kaimo bandą ganę piemenukai matydavo iš įdubusios aikštelės išeinančius juodai vilkinčius velniukus. Pasakojama, kad velniukų „noskylės buvo užaugusios: kas davė rūkyti – neėmė, nes negalėjo leisti dūmų per nosį“.

Kartą Joskaudų kaimo gyventojas uogaudamas ant Alkos kalno po mėlynių krūmu aptiko geležiniu dangčiu uždengtą urvą. Niekaip neįstengęs pakelti sunkaus dangčio parbėgo į kaimą ir pasikvietė į pagalbą keletą vyrų. Tačiau parėję ant kalno urvo su dangčiu jie neberado.

Kalne buvusius urvus mena muziejininko Juozo Mickevičiaus 1959 metais užrašytas Matildos Milerienės pasakojimas apie jos pusbrolio Vito Petreikio iš Genčių kaimo, XIX amžiaus viduryje tarnavusio piemeniu pas Senkų kaimo ūkininkus, nuotykius. Esą, ganydamas Joskaudų miške gyvulius, kalno rytiniame šlaite jis pastebėjo šilais apaugusį urvą. Įsidrąsinęs įlindo vidun, urve buvusiais laipteliais nusileido žemyn, kur aptiko kitus laiptus. Viduje buvę labai tamsu, todėl į požemius nesileido, o kitą sykį atėjo su draugu.

(Nukelta į 16 p.)

Joskaudų Alkos kalnas – Ginčio šventyklos vieta?

(Atkelta iš 9 p.)

Pasišviesdami abu piemenukai ilgai vaikščiojo požeminiais urvais, tačiau atgal sugrįžo nieko viduje nepamatę ir neradę.

Seniau išilgai Alkos kalno ėjo riba tarp Palangos ir Darbėnų valsčių, XIX amžiuje-XX amžiaus pradžioje – tarp Kuršo ir Kauno gubernijų, o 1919-1921 m. – valstybinė Latvijos ir Lietuvos siena: vakarinė kalvos pusė priklausė Palangos valsčiui (Kuršui, Latvijai), o rytinė – Darbėnų valsčiui (Kauno gubernijai, Lietuvai).

Prieš karą, apie 1940 metus iš kalvos pietvakarinio šlaito buvo pradėta kasti žvyrą, kurį naudojo statyboms

ir kelių remontui. Ši žvyrduobė, tarsi žaizda, iki šių dienų ženklina kalvą.

Alkos kalnas mena ne tik priešistorinius įvykius, bet ir 1941 metais vykusią žydų tautos tragediją. Rugpjūčio 15–16 dienomis Skuodo pagalbiniai policininkai, padedami Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklos apsauginių, prie Alkos kalno sušaudė Dimitrave laikytas Skuodo žydes su vaikais. 1944 metų gruodį žudynių vietą tyrusi komisija Alkos kalno pietinėje viršūnėje, šiaurės vakarinėje, šiaurinėje ir rytinėje papėdėse atkasė 4 kapavietes, kuriose surado 510 nužudytųjų la-

vonų: 31 vaiko, 94 paauglių ir 385 moterų.

Joskaudų kalva, vadinama Alkos (Aukos) kalnu, ir Skuodo žydų holokausto kapai valstybės saugomi kaip nacionalinio reikšmingumo lygmens kultūros paveldo objektas, turintis archeologinį, istorinį ir memorialinį vertingųjų savybių pobūdį. Holokausto aukas mena kalno vakarinėje papėdėje ir pietinėje viršūnėje pastatyti atminimo akmenys.

Julius KANARSKAS
Kretingos muziejus